



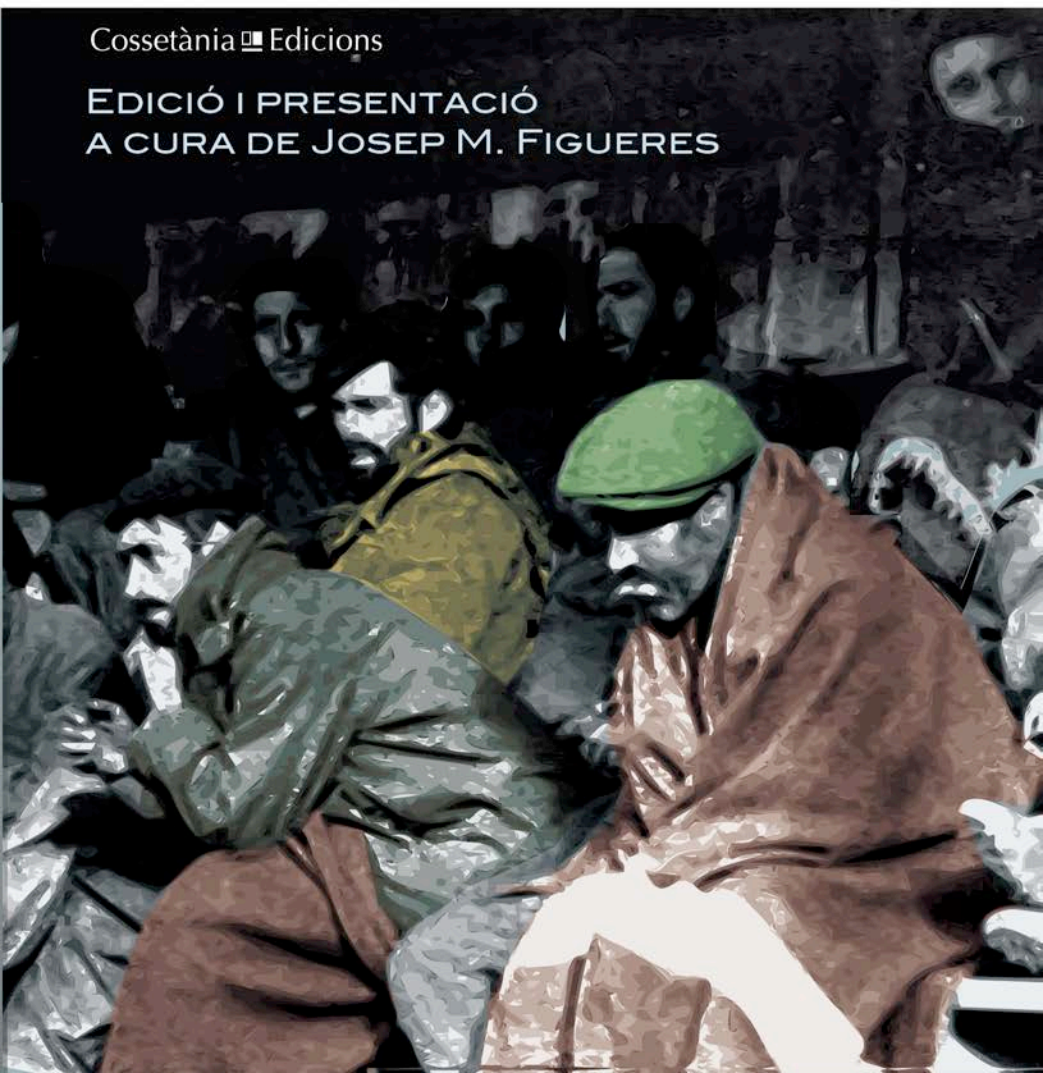
JOSEP FARRÉS BAQUÉS

22

DE SOLDAT DE LA REPÚBLICA A PRESONER DE FRANCO

Cossetània Edicions

EDICIÓ I PRESENTACIÓ
A CURA DE JOSEP M. FIGUERES





Memòria del Segle XX - 22

DE SOLDAT DE LA REPÚBLICA A PRESONER DE FRANCO

JOSEP FARRÉS BAQUÉS

EDICIÓ I PRESENTACIÓ A CURA DE
JOSEP M. FIGUERES

Cossetània
EDICIONS





Aquesta obra ha estat publicada amb una subvenció
del Ministeri de la Presidència



Primera edició: octubre de 2012

Director de la col·lecció:
Josep M. Figueres Artigues

Membres del consell assessor:
Ramon Alberch, Albert Balcells, Joaquim Ferrer, Antoni Furió,
Eugeni Giral, Jordi Planes i Sebastià Serra

Traducció: Jordi Català

© Hereus de Josep Farrés Baqués, Josep M. Figueres Artigues

© de l'edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 – 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91 – Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Impulso GS

ISBN: 978-84-9034-010-3

Dipòsit legal: T-905-2012





PRESONS I CAMPS DE CONCENTRACIÓ

Amb l'entrada de les tropes franquistes a Catalunya s'imposava un nou ordre que es caracteritza per la violència institucional que recordava la del 1714 per l'odi contra els naturals del país i per la voluntat d'imposar-los ideologia i comportament. Les presons, els camps d'internament, els batallons de treball foren una constant tant als primers territoris que havien guanyat els militars rebels com posteriorment els ocupats durant la guerra.

La política franquista tingué per objectiu el control de la població republicana amb el seu càstig polític, professional, econòmic, cultural, social i humà i la neutralització davant possibles reaccions de rebel·lió o protesta. Totes les normatives legals, accions dels múltiples cossos de seguretat, iniciatives de les instàncies polítiques diverses incidien sobre la població. Fixar l'atenció en un cas concret, per exemple la ciutat de Vic, ens permet situar la intensitat i tipologia de la repressió general, consubstancial amb el règim que era vist per la població que el patia com l'encarnació de la maldat tot i la parafernàlia religiosa que l'embolcallava.

Efectivament, a Vic, i el mateix diríem a totes les altres ciutats, hi ha episodis que avui serien considerats simplement grotescs però que esdevenen tràgics per la ruptura de la dignitat que comporten a l'afectat. Així empresonar i multar amb vint-i-cinc pessetes el ciutadà Josep Bancells per no haver aixecat la mà en la nova salutació obligatòria quan s'interpretava l'anomenat himne



nacional (8 de febrer de 1939) o bé a Segimon Rovira, familiar del mort Ramon Rovira, per editat l'esquela en català (19 de febrer de 1943). A Carme Muns i a altres trenta botiguers se'ls imposà una multa de cent pessetes per tenir el rètol en català. En cinc dies calia tenir la retolació en l'idioma oficial. Joan Salvador, mestre, fou afusellat el 26 d'abril de 1939. El també mestre Ricard Buxó, condemnat a quinze anys de presó. El guardià Constanci Romaní, separat de la feina igual que el funcionari Jacint Solà. El simple ciutadà Josep Franquesa, condemnat a multa de dues mil pessetes, deu anys d'inhabilitació per a càrrecs polítics i sindicals i vuit anys de desterrament. Enric Ortega, militant d'ERC, afusellat el 3 de novembre de 1939 i així fins a mig miler de casos. Els perquè són balders. Simplement era castigar una actitud, un comportament i evitar una futura ciutadania crítica. Una situació de càstig contra unes idees que s'estigmatitzaven. Els mitjans de comunicació inculcaven a la població la noció que la política de l'etapa anterior es considerava perversa i calia anorrear-ne fins i tot el record.

La jurisdicció militar, els consells de guerra sumaríssims, els informes de les diverses instàncies i l'aplicació de la legislació repressiva actuava amb una contundència implacable destinada a privar de força pública, de poder social, de fins i tot vida laboral, econòmica a qui havia manifestat el seu suport al règim republicà. Hom creà una sola entitat política en la qual els ciutadans que havien donat suport a la República havien d'estar ubicats en el silenci. Els avals, els informes, les denúncies, les delacions, tot un conjunt d'activitats de control desenvolupades per les autoritats policials i també per les civils i religioses tenien en el braç militar l'instrument omnímode i impune per a aplicar la política de destrucció de tota la memòria, coneixement, actuació, model, organismes, etc. de l'anterior sistema polític. Esther Farrés, de qui hem manllevat les dades vigatanes, ho ha estudiat i escriu:

La repressió que l'aparell franquista es va encarregar d'administrar als qui considerava com a oponents seus fou cruel i venjativa, encaminada a l'eliminació de totes aquelles persones que havien lluitat contra l'exèrcit nacional, que havien recolzat d'alguna forma el bàndol republicà, o simplement que no combregaven amb la seva ideologia. La repressió fou un dels pilars bàsics del nou règim. [...] La gratuïtat del terror que massa sovint



s'imposà als vençuts fou un dels trets que caracteritzà la repressió franquista. Molts exemples d'aquest estudi donen fe d'aquesta brutalitat exagerada amb la qual les autoritats represores castigaren els seus enemics. Les llargues penes de presó s'amalgamaren a la perfecció en uns judicis que gairebé sempre dictaminaven en poques hores el destí dels acusats. L'absència de garanties legals, la indefensió més absoluta del ciutadà i l'arbitrarietat de les condemnes foren la tònica habitual dels processos judicials. En ocasions, desenes de persones eren jutjades simultàniament, sense que les seves causes tinguessin cap connexió entre elles.

A Vic, tot i el gran nombre d'exiliats, s'aplicaren 27 penes de mort dels 408 represaliats i a 106 jutjats se'ls condemna a una pena superior als dotze anys. Ciutat vigilada i silenciada. Com Catalunya.

Els camps de concentració foren una peça fonamental d'aquest engranatge, de fet la primera. Hom hi duia els presoners de guerra per a "classificar-los". Joan Llach publica el 1978 el primer llibre sobre aquests centres, *Campes de concentración en la España de Franco*. Narra la dura experiència del seu internament al de Miranda de Ebro. Del camp en sortien batallons de treballadors i si bé no eren d'extermini com els nazis hom hi moria fàcilment per fam, malaltia agreujada pel debilitament i la deficient d'atenció mèdica, els maltractaments —àdhuc tortures i càstigs físics brutals—, amb la precarietat emocional —falta de privacitat, amuntegament en cel·les...— amb un resultat de devastació moral de l'internat i d'indefensió absoluta en un marc de debilitat física absoluta. Les instal·lacions precàries i tot un conjunt de situacions diverses que, sumades, abocaven a la impotència i la desesperació amb efectes mentals complexos —bogeria, depressió, suïcidi...— i a la sortida, en el millor dels casos, aïllament, resignació i fatalisme. El nou règim perseguia la regeneració, la reeducació. Càstig i adaptació del nou ordre. La ruptura del tremp, de l'erm dels vençuts.

Els camps foren el contrari de la justícia. No s'havia de demostrar la culpabilitat de l'internat. El sol fet d'haver lluitat amb la República el feia culpable i havia de demostrar la seva innocència amb els avals que demostraven la seva vinculació —ideològica, social, política— amb els guanyadors. Aquests centres, com tota la repressió, foren tabú durant la postguerra i hom intuïa que no calia posar-se en política perquè generava terror en la societat.





No hi ha dubte que no hi havia ni les mínimes condicions ni tan sols una mínima preocupació del poder envers els seus ciutadans. Els detinguts de Vic en camps eren 12 fora de Catalunya i quatre al Principat (Montblanc, Lleida, Puigcerdà i Cervera). Dos vigatans dels que s'ha trobat rastre —Lluís Camps i Josep Vila— moren de malaltia: pneumònia i broncopneumònia. El destí dels camps era la llibertat, si els avals demostraven la vinculació amb els guanyadors, o la presó a l'espera de judici. A més cal pensar en els vells, que tenien els fills empresonats i no podien mantenir-se, en les dones que sovint amb criatures no podien assumir el menjar de l'espòs empresonat i de la família i no quedava cap recurs fora de la desesperació. Fills abandonats, famílies desestructurades, ruptures i desolació moral.

El panorama, l'herència del franquisme és un dels pitjors crims de l'Europa contemporània i un dels més ignorats per la voluntat d'una part de la població de mantenir el silenci i la ignorància com a pas previ a la negació del fet. La responsabilitat dels polítics demòcrates és enorme. Encara cal investigar i redactar el llibre negre de la persecució —en tots els camps— que féu el franquisme. Només coneixem, magnificada i ahistòrica per falta de mètode i rigor, la visió dels guanyadors. Tot el que coneixem de la repressió franquista ho sabem per la obstinació d'una minoria d'hereus de represaliats, d'historiadors, cineastes i periodistes i cal, no obstant, que amb sistematicitat i exhaustivitat puguem conèixer el que passà a totes, totes les ciutats importants catalanes com sabem el que succeí a Vic, com a pas previ a l'elaboració d'una magna obra que permeti conèixer la duresa del franquisme i com aquesta llosa encara marca el present. Les històries locals que van apareixent ens ajuden en la construcció d'aquesta obra de síntesi i alta divulgació.

Un altre gran aspecte necessitat d'estudi és el de les presons; comencem a conèixer-ho des dels primers estudis com el de José Manuel Sabín, que parla de 280.000 detinguts, en xifres oficials!, el 1940, i que ja esmenta xifres de monografies, com la de Julián Chaves per Càceres on foren executats en “passeigs” 1.170 persones mentre en consell de guerra —tot i la seva falta de serietat— 510. Els camps duraren poc, a finals del 1939 ja foren tancats atès que el destí —mort, llibertat o presó— era per a la majoria. Una quinzena quedaran del 1939 fins al 1942 i





aleshores serviran per internar els refugiats que fugien dels nazis. J. Rodrigo ho explica a *Los campos de concentración* (2003), *Cautivos* (2005) i *Hasta la raíz* (2008) i parla de mig milió de persones que van passar pels dos centenars de camps que varen ser operatius a tot l'estat en aquell llunyà, i proper encara, 1939.

A més de les presons l'existència dels batallons de treballadors configurava un element d'obtenció de recursos per al manteniment dels presoners i perseguia alhora, explica Josep Clara en el seu estudi sobre els mateixos a Catalunya: “aconseguir la correcció del presoner, mitjançant l'hàbit de «profunda disciplina, pronta obediencia y acatamiento al principio de autoridad», com a base prèvia per a adaptar-los a l'ambient social de la dictadura.” Per al conjunt de l'Estat hi consten cinquanta mil treballadors durant el 1942. L'alimentació era tan precària que es parla que menjaven el que trobaven a la muntanya —llagostes, serps—, es treballava sense altra pausa que oració, menjar i dormir, tot escàs, és clar. De la diana a les 6 i la retreta a les 22 hores l'horari era sense treva. Sobre les condicions de treball i de vida els informes oficials com els mèdics ho declaren satisfactòriament mentre els documents personals parlen de sarna, poll, tifus, etc. No hi havia sabó i aquests informes parlen que convindria que en tinguessin. Per exemple, a Vilarnadal extreien la sorra del riu amb aigua fins als genolls. Cada dia hi havia, és clar, més malalts. Hom castigava els díscols a treballar amb una motxilla, plena de sorra, lligada amb cordes a l'esquena.

Es castigava tota diferència, fins i tot l'ús del català en privat. No es deixava reposar, hi havia accidents, duresa de tracte. Hom assumia obres d'envergadura com els ponts de Torroella de Montgrí, Martorell... o bé altres com el mercat de Girona, reconstrucció de casernes, enterrament de cadàvers procedents de la batalla de l'Ebre. A Vic hi tenia la seu un batalló, era el 44 BDST. La ciutat, de 14.018 habitants el 1939, havia vist 408 vigatans represaliats, dels que es coneixen les dades. Segurament hi ha molts més casos que no han deixat rastre documental. A la dura experiència dels veïns afectats, la ciutadania contemplava de prop el treball dels presoners, de la mà d'obra dels dits esclaus de Franco. Tomás y Valiente, a la cloenda d'unes jornades d'estudi sobre justícia en guerra, afirma que no pot parlar-se de justícia si no hi ha possibilitat de defensa. Les paraules del magistrat són





dures. Centenars de milers de persones, com Josep Farrés, foren detingudes només per haver perdut, detingudes, ingressades en camps, posteriorment en presons i amb una clara voluntat de càstig i de “reeducació”. Es tractava que, a través del terror viscut, assumissin la paràlisi i la por i que actuessin amb prevenció davant els seus valors, els ideals que els dugueren, a ell i altres companys, a lluitar com a voluntaris contra la rebel·lió dels que calia esborrar, amagar al més pregon de la ment per tal que es convertissin en súbdits, autòmats que mai poguessin posar en perill el nou ordre emanat de la violència institucional.

El gran nombre de persones internades als camps amb penúries materials i altes dosis de violència, amb la mort de prop, provocava una situació de tensió i obediència a la població. Les presons eren simultànies, en el règim de terror, amb les saques d’una banda i les crides nocturnes per afusellaments. Aram Monfort afirma a la seva tesi doctoral sobre aquesta temàtica:

L’anhel repressor franquista va ser tan descomunal que va permetre la coexistència de dos sistemes punitius complementaris, que si bé formaven part d’una mateixa dinàmica repressiva n’eren dues fases clarament diferenciades: el concentracionari i el penitenciari. Si bé és cert que, segons dades de la mateixa Inspecció de Campos 431.251 homes havien estat reclusos en algun camp, fins al març de 1939, tampoc podem oblidar els milers d’individus que van ingressar a les presons en qualitat de “detenidos gubernativos” i que, en un primer moment, no havien passat per cap tipus de recinte concentracionari. Això no exclou, però, que posteriorment molts d’aquests reclusos, previ sobresseïment provisional de la causa, fossin enviats a algun camp amb destinació final a un batalló de treballadors. D’aquesta manera, el sistema concentracionari esdevenia quelcom imprescindible per a la implantació del Nuevo Estado.

La simple existència del sistema era la raó del càstig. No es tractava només de separar l’Espanya de l’anti-Espanya, com afirma Rodrigo, sinó de castigar els rebels que quedessin ben atuits i mai més ni arribessin a pensar en una alternativa. És una pena que aquesta acció només resti en la memòria dels afectats. Alguns d’ells, com Josep Subirats Piñana, en una magistral labor de recuperació i projecció de la seva memòria, han assumit el repte d’explicar-ho, com els supervivents del gulag soviètic i dels camps nazis que ho tenien com a prioritat vital. Aquest és el primer pas





per afavorir els estudis de conjunt posteriors. Hem de creure que, tot i el temps transcorregut, la constància dels historiadors, la perseverança dels afectats i la voluntat d'una societat democràtica en voler recuperar el coneixement farà que aquesta trista història sigui més coneguda malgrat els intents de silenci començats pels mitjans públics de comunicació i l'ensenyament sota directrius polítiques durant les llargues dècades de prohibicions oficials al franquisme i d'autocensura en la transició i la democràcia.

A les presons hi hagué una acció deliberativa de càstig, de tensió, fins i tot pels condemnats a la darrera pena. No hi havia cap mena de consideració moral. La impunitat dels carcellers era absoluta. Josep Subirats ho explica molt bé. Passa per camps de concentració, a Galícia, per presons, Pilatos a Tarragona i per un batalló de treballadors a Alcalá de Guadaíra a Sevilla. Dormien envoltats d'un reixat de filferro en uns pinars i sobre un pedregar i, sota les pedres, hi havia eixams d'alacrans, cada nit algun penat patia les picades i no tots es recuperaven. Un penat de la seva tenda va morir, malgrat l'antídot i amb el cos ennegrit i amb forts dolors. Explica un record dolorós de la presó abans del camp de treball:

Entre la meva entrada a Pilatos i la fi d'agost, durant aquells vint dies, foren executats 13 condemnats a mort, entre ells 5 de Tivissa. El capvespre del dia 22 d'agost [1939] vaig presenciar per primera vegada l'entrada dels guardians a la sala amb la llista dels condemnats que serien posats en capella i afusellats la matinal següent. Un dels guardians va començar a llegir: "Francisco..." Quants Franciscos hi havia condemnats a mort a Pilatos als quals va fer un salt el cor! Després d'una pausa va llegir el primer cognom, i, sense pressa, el segon; així amb cadascun d'ells. Per superar aquella escena em va caldre molt de temps.

Una extraordinària duresa en el treball i amb matisos. No eren el mateix els batallons de penats i els de soldats treballadors i dels quals dels primers encara hi ha moltes llacunes de coneixement. Per exemple si un dels treballadors dels primers fugia era considerat una evasió i se'l condemnava per aquest fet. Si era del segon, unitats de l'exèrcit, era jutjat com a desertió. Tanmateix ambdós patien el treball forçat, les penúries alimentàries i tota mena de vexacions o problemes. Subirats Piñana va anar a una colònia penitenciària, situada entre Tarifa i Algerises, per fortificar la costa davant una eventual invasió aliada.



Avui, encara hom discuteix l'anul·lació dels consells de guerra. No es dona cap reparació humana a les despulles i al record dels trenta mil desapareguts durant la Guerra Civil, dels cent cinquanta mil afusellats, del mig milió de tancats en camps de concentració de l'exili, de les desenes de milers d'exiliats, dels milers d'infants robats, dels tres-cents mil empresonats... Cal conèixer la veritat. Si durant la guerra hi ha malvestats per les dues bandes, es dona l'extraordinària diferència que en un bàndol la repressió fou sistemàtica i en l'altre puntual, que en un bàndol fou multitudinària i en l'altre excepcional i que d'un costat es podia fugir i de l'altre no. Significatius matisos que marquen com el franquisme usà el terror des de les primeres instruccions de Mola al nord i l'acció de Queipo al sud pregonant amb la columna del tristament cèlebre Comandante Castejón contra camperols desarmats el sentit real del franquisme: victòria amb extermini del vençut. Holocaust, com exposa Paul Preston en síntesi contundent d'homenatge a la veritat.

Cal retre un reconeixement a la labor del Museu d'Història de Catalunya amb iniciatives com la divulgació de les presons franquistes amb l'edició d'un llibre i una exposició magnífica, i d'un congrés dels camps de concentració, i un llarg etcètera. També a Televisió de Catalunya, amb una notable col·lecció de documentals que haurien de seguir projectant-se amb la col·laboració de tercers per arribar especialment a les escoles, instituts i facultats, i als editors que de forma constant treballen per fer conèixer una història fosca que gradualment anem coneixent. Com va escriure Jaume Sobrequés a la introducció de les actes del congrés *Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la guerra civil i el franquisme*, són:

respostes prou notables a tota aquesta complexa problemàtica tot maldant per esperonar treballs de recerca nous sobre una qüestió que no és només objecte d'estudi per part d'historiadors, sinó que s'ha convertit en una necessitat legítima de coneixements per part d'amplis sectors de la societat espanyola que desitja recuperar una memòria que li ha estat amagada durant els inacabables anys que va durar la dictadura del general Franco.

En aquest marc cal ubicar el testimoniatge de Josep Farrés i Baqués, que narra amb vivor tot un món de vivències, com sempre el que hom veu. No hi apareix ni l'assassinat d'infants, com



DEL 19 DE JULIOL DE 1936 AL 30 DE MARÇ DE 1938

El sol, amb les seves trenes d'or, va donar pas a l'alba després d'una catastròfica convulsió social. Aquell dia calorós del 19 de juliol de 1936 va començar amb sang i foc; riuades d'aquest líquid sublim van córrer pels carrers de Barcelona i per moltes altres ciutats de la pell de brau. Les barricades interceptaven el pas als vehicles de tota mena; els transports havien quedat paralizats, fins i tot els de primera necessitat com els de llet i comestibles per als hospitals. S'esperava veure com acabava l'alçament militar, que havia començat a mitjanit. A mig matí es va donar pas a aquests transports, perquè eren d'urgència vital per als hospitals i els establiments de beneficència i maternitat.

A mesura que avançava el dia, els tiroteigs i canonades retrunyien a la ciutat. Els obrers sindicalistes no es van deixar acovardir pels soldats, que es van desplegar per buscar el camí més curt per apoderar-se dels edificis clau i no van dubtar de fer servir les armes adients per aconseguir el seu objectiu. Però es van trobar amb una milícia ciutadana que estava disposada a tot per tal que l'exèrcit aixecat no assolís la seva meta. Les barricades els tallaven el pas i els homes no deixaven de disparar, causant-los diversos morts i ferits, tot i que també van caure milicians per les descàrregues generals que feien els soldats sota el comandament d'oficials, que sabien donar ordres de l'envergadura de vèncer o morir en l'intent

Barcelona es va convertir en un fortí inexpugnable: homes, dones, guàrdies d'assalt i mossos d'esquadra van ser els artífexs de la derrota de l'exèrcit falangista. Els feixistes i el clergat havien causat diverses baixes entre els defensors del poble disparant a matar des dels seus campanars o des dels terrats dels convents. Allò va encoratjar el poble a lluitar i va originar els incendis d'esglésies i convents de la ciutat.





ÍNDEX

PRESONS I CAMPS DE CONCENTRACIÓ (Presentació de Josep M. Figueres)	7
BIBLIOGRAFIA.....	19
DE SOLDAT DE LA REPÚBLICA A PRESONER DE FRANCO	
Del 19 de juliol de 1936 al 30 de març de 1938	23
Controvèrsies amb els homes de la pedrera	39
25 de febrer de 1936	55
Sortida cap al desconegut.....	59
Abstret davant aquella aventura.....	65
De ronda fins a Cueva del Hierro.....	71
El relleu.....	88
Cap al front	95
12 d'abril de 1937: Vallirana.....	111
1938	129
Monegrillo, febrer de 1938	137
Fatídic 1938.....	148
23 de desembre de 1938.....	223
25 de desembre de 1938.....	235
San Marcos, Lleó	238





364 *Índex*

Febrer: l'efecte de les pulmonies	265
Abril	277
Es comencen a rebre més avals, diners i correspondència	283
La insòlita arribada a Vallirana	291
Cruel 1 de gener de 1940	292
El fatídic 21 d'octubre de 1940	319
1942	348
A Torrero, Saragossa	353

